

ГОЛОВНІ ЧИННИКИ ДЕРЖАВНОЇ ЄДНОСТІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ КІНЦЯ IX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XII СТ.

**Мателешко Юрій Павлович, кандидат історичних наук, доцент
Закарпатський державний університет, м. Ужгород**

Головні чинники державної єдності Київської Русі кінця IX – першої третини XII ст. Серед головних чинників державної єдності Київської Русі кінця IX – першої третини XII ст. автор перш за все виділяє владу князя та його адміністрації. Через специфіку адміністративно-управлінських відносин, в яких перепліталися родові та політичні зв'язки, Русь так і не стала міцною централізованою державою.

Ключові слова: Київська Русь, князівська влада, політико-адміністративний устрій, князівська адміністрація, посадництво.

Главные факторы государственного единства Киевской Руси конца IX – первой трети XII вв. Среди главных факторов государственного единства Киевской Руси конца IX – первой трети XII ст. автор прежде всего выделяет власть князя и его администрации. Через специфику административно-управленческих отношений, в которых переплетались родовые и политические связи, Русь так и не стала крепким централизованным государством.

Ключевые слова: Киевская Русь, княжеская власть, политико-административное устройство, княжеская администрация, посадничество.

Main factors of state unity of Kievan Rus' of the end IXth – first third of the XIIth centuries. Among the main factors of political unity of Kievan Rus' of the end IXth – first third of the XIIth century author primarily highlights the power of the prince and his administration. Because of the specific administrative and management relations in which intertwined family and political ties, Rus' has not become a strong centralized state.

Key words: Kievan Rus', princely authority, political-administrative system, the princely administration.

Державна (політична) єдність Київської Русі трималася перш за все на силі та авторитеті князівської влади, навколо якої здійснювалося об'єднання різних владно-управлінських, територіальних та етнічних структур держави. Завдяки досить розгалуженому апарату управління, що виходив з одного центру, численні землі, волості, міста, села та общини були втягнуті в орбіту впливу відносно єдиної держави.

Починаючи від перших князів, статус руського (київського) князя поступово зростав як серед простого люду, так і серед вищих верств населення (від глави роду – до глави держави). Очевидно, найбільше піднесення авторитету київського князя („єдиновластця”) відбувалося до 1054 р. Після йде поступове його урівнювання з князями інших великих міст. У значній мірі воно було обумовлено умовами заповіту Ярослава, за яким київський князь вважався тільки „старшим”. Згодом це підсилилося зовнішньою, половецькою, небезпекою, яка послужила каталізатором спільної діяльності князів. Примітно, що урівнювання головних руських князів спостерігається лише в ті часи, коли правлять брати. Коли ж віносини між князями будуються за схемою батько – сини, то такого урівнювання ми не бачимо. А це значить, що від того, кому належав Київ – батьку чи брату, у великій мірі залежала його доля як політичного центру Київської Русі.

Князівська влада знайшла своє й ідеологічне обґрунтування, що відбилося у двох церковно-політичних концепціях: 1) князь – ставленик Бога; 2) князь – глава землі (держави). Цими двома концепціями легітимізується князівська влада, яка, по-перше, має божественне начало, а, по-друге, ця влада має верховенство в певній землі, тобто державі. Можна припустити, що ця концепція існувала не лише в часи написання „Повісті временних літ”, а й раніше, і поширювалась вона не лише на політичну та духовну еліту, але й серед простого народу, що, звичайно, сприяло зміцненню князівської влади.

Основними політико-адміністративними функціями князя, які сприяли з'єднанню різних частин держави, були: 1) посадження синів або мужів на місця, а також призначення інших посадовців; 2) збір данини (безпосередньо або через адміністрацію); 3) законодавство та суд, в тому числі і на місцях, стягнення різних судових поборів; 4) опосередковане церковне управління, яке виражалось у впливі на місцеві єпископії через митрополита (або ж безпосередньо).

Одним з головних владних елементів політико-адміністративної системи Київської Русі був інститут посадництва, що з'єднував віддалені куточки держави з її політичним центром. Посадника можна вважати найвищою адміністративною посадою в Київській Русі.

За впливовістю посадництво поділялося на посадництво синів (племінників) великого князя та на посадництво мужів останнього. В цілому посадники-князі були більш самостійними, ніж посадники-мужі, оскільки в силу свого родового становища вони відносилися до великого князя як сини до батька, а не як чиновники або слуги до господаря. Та й саме посадництво для них було тимчасовим явищем, оскільки вони претендували якщо не на головний батьківський стіл, то хоча б на максимальне незалежнення своїх володінь. Реальністю це ставало особливо тоді, коли помирав батько, і їхнє посадництво як таке „помирало” разом з останнім.

Не слід думати, що великі князі саджали своїх синів або племінників у великі міста тільки для того, щоб зміцнити свою владу на місцях. Навпаки, при князях-родичах центральна влада тільки програвала. Але не садити своїх синів у міста батько-князь просто не міг хоча б через елементарні родові (батьківські) зобов'язання. Та й сини не могли просто сидіти, склавши руки, не турбуючи батька своїми власницькими прагненнями.

Кістяк Русі базувався саме на першому рівні посадництва (головне місто – великі міста), що і визначило її слабкість як політичного утворення. Другий рівень посадництва переважав у більш дрібних структурах (великі міста – малі міста), які відзначалися більшою міцністю.

Посадництво могло бути як „сидячим”, так і „рухливим”. Причому „походники”, виходячи зі своєї більшої прив’язаності до центральної влади, більш тісніше „зв’язували” місця і центр.

В силу певних обставин контроль за тим чи іншим містом (місцевістю) здійснювався шляхом періодичних поїздок туди князівських мужів. На великих просторах Руської землі, „засіяних” общинами, досить віддаленими від великих міст, рухливе посадництво було єдиним способом хоч якось „прилучити” ці землі до певного державного центру. Та й контролювати „мобільного посадника”, який, зробивши свою справу, знову повертався до князя, було легше, ніж того, що досить довгий час знаходився у віддаленому місті.

Крім посадника, в князівській адміністрації існувало ще декілька посад: вірник (здійснював судочинство та збирав віри (штрафи) на користь князя), староста (управляючий в князівському селі), митник (збирач мита), мечник (виконував поліцейські функції на місцях), конюх (відав княжими конюшнями), огнищанин (управитель князівського дому).

Особливістю князівської адміністрації було те, що вона, по-перше, цілком залежала від князя (крім князів-посадників), а, по-друге, її склад та функції не були постійними. У будь-який момент все управління міг безпосередньо здійснювати князь. Очевидно, в ті часи адміністративна робота не була ще настільки об’ємною, щоб князь просто фізично не міг все охопити. Тому князі в деякі періоди часу, за відсутності більш важливих справ, безпосередньо виконували функції своєї адміністрації. Це може говорити і про слабкість органів адміністративного управління, і про їх нерозвиненість. Що стосується відомої тези про нерозділеність функцій членів адміністрації (слуги князя були одночасно державними посадовцями), то це може стосуватися лише деяких нижчих представників князівської адміністрації. Що ж стосується посадника, то це була окрема державна адміністративна посада.

Отже, державна єдність киеворуської держави базувалася на владі князя та його адміністрації. Проте, вона так і не набула визначених та стійких форм. Причину цього слід шукати в особливостях місцевого управління, що перш за все реалізовувалося через інститут посадництва. Слабкість політико-адміністративної системи Київської Русі полягала в тому, що її владна вертикаль базувалася на родових („князь – князь”), а не політичних відносинах. В середині ж цього хиткого кістяка були міцніші зв’язки („князь – муж”), що об’єктивно штовхали державу на шлях роздробленості.

Проте, не слід забувати, що крім державно-політичних (князь, адміністрація) існували й інші начала, які призводили до зміцнення як самої держави, так і до єднання тих слов’янських етнічних груп, із яких згодом виокремилися українці. До цих начал слід віднести православну церкву, єдину мову та спільну етнічну основу. Саме ці чинники протягом усієї історії України і зберігали в нашого народу почуття єдності навіть тоді, коли в нього відібрали політичну організацію – державу.

Література

1. Греков Б. Киевская Русь. – М.: ООО „Издательство АСТ”, 2004. – 671 с.
2. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. – К.: Наукова думка, 1992 – Т. 2. – 640 с.
3. Довнар-Запольський М. Князь, его дума и администрация // Русская история в очерках и статьях / Под ред. М.Б. Довнар-Запольского. – М.: Московское Учебное Книгоиздательство, 1912. – Т. 1. – С. 248 – 268.
4. Затыркевич М.Д. О влияния борьбы между народами и сословиями на образование Русскаго Государства в домонгольский период. Главы IV – VIII // ЧОИДР. – 1873. – Кн. 2. – С. 107 – 306.

Зародження та розвиток українського цивілізаційного простору: проблеми національного державотворення, духовної та культурної самобутності українського народу

5. Ипатьевская летопись // Полное собрание русских летописей. – СПб.: Издательство Императорской археографической комиссии, 1908. – Т. 2. – 938 стлб. / 307 л./.
 6. Ключевский В. Русская история: Полный курс лекций.– Мн.: Харвест, 2003. – Т. I. – 592 с.
 7. Котляр М.Ф. Історія Давньоруської державності. – К.: Київський славістичний університет, 2002. – 234 с.
 8. Краткая Русская Правда // Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды. – М.: Издательство Московского университета, 1953. – С. 75 – 87.
 9. Лаврентьевская летопись. Повесть временных лет // Полное собрание русских летописей. – Л.: Издательство АН СССР, 1926. – Т. I. – Вып. 1. – 286 стлб. /96 л./.
 10. Мателешко Ю. Рівні, типи та функції руського посадництва (кін. IX – поч. XII ст.) // Грані. – 2007. – № 3. – С. 8 – 12.
 11. Мателешко Ю. Реальні та потенційні адміністративні посади у Київській Русі кін. IX – поч. XII ст. // Материали II Международной научно-практической конференции „Современные научные достижения – 2007”. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – Т.3: История. – С. 5 – 9.
 12. Мателешко Ю.П. Місце князівської влади у політико-адміністративній системі Київської Русі: історіографія питання // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. – Ужгород: Видавництво УжНУ „Говерла”, 2011. – Вип. 26. – С. 247 – 251.
 13. Пространная Русская Правда // Тихомиров М.Н. Пособие для изучения Русской Правды. – М.: Издательство Московского университета, 1953. – С. 87 – 113.
 14. Рогов В.А. К вопросу о развитии княжеской власти на Руси // Древняя Русь. Проблемы права и правовой идеологии. – М., 1984. – С. 51 – 75.
 15. Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси. – Л.: Наука, 1983. – 239 с.
 16. Сокращенная Русская Правда // Тихомиров М. Н. Пособие для изучения Русской Правды. – М.: Издательство Московского университета, 1953. – С. 113 – 120.
 17. Соловьев С.М. История России с древнейших времен. – М.: ООО „Издательство АСТ”; Харьков: Фолио, 2001. – Кн. I: Русь изначальная. – 944 с.
 18. Фалалеева И.Н. Политико-правовая система Древней Руси IX – XI вв. – Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета, 2003. – 164 с.
 19. Юшков С.В. Нариси з історії виникнення і початкового розвитку феодалізму в Київській Русі. – К.: Видавництво АН УРСР, 1939. – 210 с.
 20. Юшков С.В. К вопросу о политических формах Русского феодального государства до XIX века // Вопросы истории. – 1950. – № 1. – С. 71 – 93.
-